

Sygn. akt II CSK 550/18

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 10 lipca 2020 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Agnieszka Piotrowska (przewodniczący)

SSN Władysław Pawlak (sprawozdawca)

SSN Krzysztof Pietrzykowski

w sprawie z powództwa Parafii Rzymskokatolickiej p.w. (...) w M.
przeciwko Skarbowi Państwa - Wojewodzie (...)
o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 10 lipca 2020 r.,
skargi kasacyjnej strony pozwanej
od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)
z dnia 23 maja 2018 r., sygn. akt I ACa (...),

1. oddala skargę kasacyjną;

**2. zasądza od pozwanego na rzecz powódki kwotę 7 500
(siedem tysięcy pięćset) zł, tytułem kosztów postępowania
kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 23 maja 2017 r. Sąd Okręgowy w P., w częściowym uwzględnieniu pozwu wniesionego w dniu 19 listopada 2011 r., zasądził od strony pozwanej Skarbu Państwa - Wojewody (...) na rzecz strony powodowej Parafii Rzymskokatolickiej p.w. (...) w M. kwotę 2 333 360 zł, z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia 24 maja 2017 r. do dnia zapłaty.

W uzasadnieniu ustalił, że powodowa Parafia została erygowana w XIV wieku. Od co najmniej 19 listopada 1903 r. Parafia Katolicka w M. była właścicielem nieruchomości o powierzchni 40,7740 ha, co potwierdzały zapisy w księdze wieczystej M., tom II, wykaz 68, z tym że w dniu 18 czerwca 1907 r. odłączono z niej parcelę 441/110, wskutek czego zmniejszyła się powierzchnia pozostałej nieruchomości do 40,6347 ha.

Protokołem przejęcia z dnia 14 kwietnia 1950 r., na podstawie ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. z 1950 r., Nr 9, poz. 87 ze zm.; dalej: „ustawa do dóbr martwej ręki”), przejęto na rzecz Państwa nieruchomość ziemską Gminnej Ziemi Katolickiej w M. zapisaną w księdze wieczystej M., tom II, karta 59 w postaci organistówki, o ogólnym obszarze 1,5395 ha. Z kolei protokołem przejęcia z dnia 15 października 1953 r. na podstawie tej ustawy, przejęto na rzecz Państwa nieruchomość ziemską w M. należącą do Probostwa Katolickiego w M., objętą księgą wieczystą M., tom II, karta 68, zaznaczając, że z ogólnego obszaru 40,6347 ha pozostaje dla proboszcza grunt o powierzchni 3,4490 ha. Ostatecznie na rzecz Państwa przejęto z tej nieruchomości grunt o powierzchni 36,5932 ha, a nie jak określono w protokole 37,1857 ha.

W zaświadczeniu z dnia 6 stycznia 1964 r. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w K. stwierdziło, że nieruchomość ziemską o powierzchni 36,5932 ha, której właścicielem jest Katolickie Probostwo i Katolicka (...), jest przeznaczona na cele reformy rolnej.

Wnioskiem z dnia 29 listopada 1991 r. Parafia Rzymsko-Katolicka p.w. (...) w M. zwróciła się do Komisji Majątkowej o wszczęcie postępowania regulacyjnego na podstawie art. 61 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (jedn. tekst: Dz. U. z 2019, poz. 1347; dalej: „ustawa z dnia 17 maja 1989 r.”), domagając się: przywrócenia własności nieruchomości położonej w M. o powierzchni 15,7581 ha; przyznania gruntów zamiennych lub odszkodowania za działki przyznane rolnikom indywidualnym o łącznej powierzchni 19,2956 ha. W postępowaniu regulacyjnym Komisja Majątkowa nie uzgodniła orzeczenia ani też nie została zawarta ugoda i ostatecznie zawiadomieniem z dnia 7 lutego 2011 r. poinformowała stronę powodową o nierozpatrzeniu wniosku.

Sąd Okręgowy uznał, że dochodzone w stosunku do Skarbu Państwa - Wojewody (...) roszczenie odszkodowawcze zasługiwało na uwzględnienie, bowiem powodowa Parafia wykazała następstwo prawne po Gminnej Ziemi Katolickiej w M., Katolickim Probostwie i Katolickiej Organistówce w M., czy też po Parafii Katolickiej w M. oraz wystąpiła z pozwem w ustawowym terminie. W kwestii następstwa prawnego powołał się też na pogląd prawny zawarty w uzasadnieniu wyroku Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2015 r., IV CSK 312/14. Wysokość odszkodowania za przejęte nieruchomości została ustalona według zasad określonych w § 52 ust. 2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 21 września 2004 r. w sprawie wyceny nieruchomości i sporządzania operatu szacunkowego (Dz. U. Nr 207, poz. 2109 ze zm.; dalej: „rozporządzenie z dnia 21 września 2004 r.”).

W wyniku apelacji pozwanego Sąd Apelacyjny w (...) zaskarżonym wyrokiem zmienił wyrok Sądu Okręgowego w ten tylko sposób, że oddalił powództwo o zasądzenie odsetek ustawowych za opóźnienie od kwoty 2 333 360 zł za okres od dnia 24 maja 2017 r. do dnia 23 maja 2018 r., a w pozostałej części apelację oddalił. Uzasadniając powyższe rozstrzygnięcie w zakresie reformatoryjnym wyjaśnił, że wzgląd na prawnokształtujący charakter roszczeń regulacyjnych, o których stanowi art. 63 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. oznacza, że dopiero z chwilą uprawomocnienia się wyroku powstaje nowy stan prawny, bądź to w stosunkach własnościowych dotyczących nieruchomości, bądź też w sferze obowiązku Państwa uiszczenia na rzecz jednostek kościelnych stosownego odszkodowania, w

sytuacji gdy restytucja rzeczowa okazała się niemożliwa lub nadmiernie utrudniona. Konsekwencją tego było zasądzenie odsetek od dnia następnego po uprawomocnieniu się wyroku Sądu drugiej instancji. Pozostałe zarzuty apelacyjne, dotyczące kwestii legitymacji czynnej powodowej Parafii oraz podstaw i zasad wyceny przejętych nieruchomości w celu ustalenia wysokości odszkodowania, Sąd Apelacyjny uznał za bezzasadne.

W skardze kasacyjnej pozwany zaskarżając wyrok Sądu drugiej instancji w części oddalającej apelację i rozstrzygającej o kosztach postępowania apelacyjnego, wniósł o jego uchylenie i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania oraz orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego. Zarzucił naruszenie prawa materialnego, tj. art. 61 ust. 1 pkt 2 w zw. z art. 63 ust. 1-3 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. przez niewłaściwe zastosowanie polegające na przyjęciu, że powodowa Parafia jest podmiotem uprawnionym do dochodzenia roszczeń regulacyjnych, w sytuacji gdy z art. 61 ust. 1 tej ustawy wynika, że takie uprawnienie przysługuje kościelnej osobie prawnej, która była właścicielem upaństwowionych nieruchomości, ewentualnie jej następcy prawnemu, a tymczasem z ustaleń faktycznych wynika, że właścicielem przedmiotowych nieruchomości w okresie obowiązywania prawa pruskiego była Katolicka Gmina Kościelna w M., zaś po wejściu w życie Konkordatu pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską zawartego w dniu 10 lutego 1925 r. (dalej: „Konkordat z 1925 r.”), prawo to przysługiwało kościelnym osobom prawnym funkcjonującym na terytorium powodowej Parafii, tj. Katolickiemu Probostwu w M. (beneficjum proboszczowskie), ewentualnie Kościołowi p.w. (...) w M., zaś część spornej nieruchomości o powierzchni 1,5395 ha stanowiła organistówkę, tj. część majątku kościelnego oddanego do korzystania organiście i przeznaczonego na jego utrzymanie; art. 59 w zw. z art. 6-9 oraz art. 72 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. w zw. z kan. 123, 1272, 1274 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. (dalej: „KPK z 1983”), przez pominięcie faktu, że właścicielem spornych nieruchomości w dacie ich przejęcia przez Państwo była kościelna osoba prawna, która utraciła podmiotowość prawną w dacie wejścia w życie ustawy z dnia 17 maja 1989 r.; art. I i art. XVI Konkordatu z 1925 r. w zw. z kan. 216, 99, 1409 i 1049 § 2 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. (dalej: „KPK z 1917”) przez niewłaściwą wykładnię

polegającą na uznaniu, że parafia, kościół parafialny oraz beneficjum proboszczowskie to ten sam podmiot w sytuacji, gdy przepisy prawa kanonicznego obowiązujące na mocy postanowień Konkordatu z 1925 r. wyraźnie odróżniały beneficja, w tym beneficja proboszczowskie oraz kościoły, w tym kościoły parafialne, które były „osobami moralnymi” od parafii, które były tylko jednostkami terytorialnymi nie wyposażonymi w osobowość prawną; art. 2 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. w zw. z art. 35 k.c. oraz kan. 374 § 1 i 2, 510 § 1, 515 § 1 i 3, 532, 543, 1272, 1274 KPK z 1983 przez niewłaściwą wykładnię polegającą na przyjęciu, że zachodzi tożsamość między parafiami a beneficjami proboszczowskimi w sytuacji, gdy obecnie obowiązujące przepisy prawa kanonicznego wyraźnie rozróżniają parafie i beneficja, przewidują stopniową likwidację beneficjów oraz regulują zasady przekazywania majątku beneficjów na fundusze diecezjalne; art. I i XVI Konkordatu z 1925 r. w zw. z kan. 99 i 216 KPK z 1917 r. przez niewłaściwe zastosowanie i przyjęcie, że na gruncie tych przepisów parafie były wyposażone w osobowość prawną; art. 114 w zw. z art. 99 Konstytucji RP z 1921 przez ich pominięcie i przyjęcie, że po 1945 r. prawo kanoniczne nie regulowało osobowości prawnej kościelnych jednostek organizacyjnych Kościoła Rzymsko-Katolickiego w systemie prawa powszechnego, oraz że w związku z tym kościoły parafialne i beneficja proboszczowskie nie miały osobowości prawnej i nie przysługiwało im prawo własności majątku kościelnego, w sytuacji gdy powołany art. 114 wyraźnie stanowił, że Kościół Rzymsko-Katolicki rządzi się własnymi prawami, zaś art. 99 stanowił, że Rzeczpospolita Polska uznaje wszelką własność, w tym własność instytucji, a zatem również kościelnych osób prawnych, do której to kategorii należały kościoły parafialne i beneficja proboszczowskie; art. 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1925 r. o zatwierdzeniu układu ze Stolicą Apostolską określającego stosunek Państwa do Kościoła Rzymsko-katolickiego w zw. z art. I, XVI i XXIV Konkordatu z 1925 r. oraz w zw. z kan. 99 i 1495 § 2, 216 KPK z 1917 r. przez ich pominięcie i przyjęcie, że po 1945 r. kościoły parafialne i beneficja proboszczowskie utraciły osobowość prawną, zaś parafie osobowość prawną nabyły w sytuacji, gdy ustawa o zatwierdzeniu Konkordatu nigdy nie została uchylona i w związku z tym Konkordat stanowiący część składową krajowego porządku prawnego obowiązywał również po 1945 r., zaś na mocy powołanych przepisów osobowość prawną przysługiwała

kościółom parafialnym i beneficjom proboszczowskim, ale nie parafiom, które były tylko jednostkami terytorialnymi nie wyposażonymi w osobowość prawną; art. 4 dekretu z dnia 12 listopada 1946 r. - Przepisy ogólne prawa cywilnego i art. 2 ustawy z dnia 18 lipca 1950 r. - Przepisy ogólne prawa cywilnego, przez przyjęcie, że przy założeniu, iż Konkordat z 1925 r. i prawo kanoniczne po 1945 r. przestały obowiązywać, to kościelne jednostki organizacyjne, które uzyskały osobowość prawną na podstawie Konkordatu z 1925 r. i prawa kanonicznego utraciły ją po tej dacie w sytuacji, gdy nowego stanu prawnego, nie opartego na Konkordacie i prawie kanonicznym nie można stosować do oceny zdarzeń i ich skutków prawnych powstałych w czasie obowiązywania konkordatu i prawa kanonicznego, a w konsekwencji nawet przy założeniu, że Konkordat z 1925 r. i prawo kanoniczne przestały obowiązywać po 1945 r., nie oznacza to, że kościelne jednostki organizacyjne, które uzyskały osobowość prawną na gruncie w/wym przepisów utraciły ją wraz z utratą przez te przepisy mocy obowiązującej; art. 22 dekretu z dnia 29 sierpnia 1945 r. - Prawo osobowe oraz art. 36 ustawy z dnia 18 lipca 1950 r. - Przepisy ogólne prawa cywilnego, a także art. 33 k.c. przez przyjęcie, że przed wejściem w życie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. parafie miały osobowość prawną w sytuacji, gdy nie istniał żaden przepis prawa, który przyznawał parafiom osobowość prawną; art. 61 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. w zw. z art. 1 ust. 2, art. 4 ust. 1-3 ustawy o dobrach martwej ręki, przez ich niewłaściwą wykładnię polegającą na przyjęciu, że przedmiotem postępowania regulacyjnego są wszelkie kościelne nieruchomości ziemskie o powierzchni do 100 ha (odpowiednio do 50 ha) niezależnie od tego, jakiej kościelnej osobie prawnej przysługiwało prawo własności tych nieruchomości i na jakie cele przeznaczone były dochody z tych nieruchomości (uposażenie proboszcza, innych duchownych, służby kościelnej, np. organisty, utrzymanie budynków kościelnych, cele oświatowo-wychowawcze, dobroczynne itp.), w sytuacji gdy z tych przepisów wynika, że przedmiotem regulacji mogą być tylko nieruchomości, które zostały poręczone proboszczom do 100 ha (odpowiednio do 50 ha), a które pomimo tego poręczenia zostały przejęte przez państwo, że chodzi o nieruchomości, które stanowiły gospodarstwa rolne, a dochody z nich były przeznaczone na utrzymanie proboszczów, a nadto, że ustawodawca uwzględnił w ten sposób podział majątku kościelnego na terytorium

parafii na majątek kościelny stanowiący własność kościoła parafialnego i majątek beneficjalny stanowiący własność beneficjum proboszczowskiego, którego część przeznaczona była na utrzymanie proboszcza (beneficjenta); art. 1 ust. 1 i 2 w zw. z art. 4 ust. 1-3, art. 8, oraz 9 ust. 1 pkt 5 ustawy o dobrach martwej ręki przez przyjęcie, że: a) na podstawie tej ustawy przejęciu podlegały wszelkie kościelne nieruchomości ziemskie znajdujące się w posiadaniu proboszczów w granicach do 50 ha, a na terenie województw: (...), (...) i (...) do 100 ha, a zatem zarówno te, z których dochody przeznaczone były na utrzymanie proboszczów, jak również te, z których dochody przeznaczone były na utrzymanie obiektów sakralnych i odbudowę kościołów, wykonywanie działalności charytatywno - opiekuńczej, utrzymanie służby kościelnej itp., w sytuacji gdy z przepisów tych wynika, iż przejęciu podlegały tylko te nieruchomości ziemskie, które stanowiły podstawę zaopatrzenia proboszczów, zaś nieruchomości ziemskie, z których dochody przeznaczone były na utrzymanie i odbudowę kościołów, wykonywanie działalności charytatywno-opiekuńczej, utrzymanie służby kościelnej i inne cele podlegały przejęciu przez Państwo, a dochód z tych nieruchomości miał tworzyć Fundusz Kościelny przeznaczony na te cele; b) poręczenie gospodarstw rolnych proboszczów oznaczało normatywne wyodrębnienie tego typu gospodarstw niezależnie od ówczesnego ich stanu posiadania, oraz że dotyczyło wszelkich nieruchomości ziemskich na terytorium danej parafii niezależnie od tego, czy na terenie parafii znajdowało się gospodarstwo, które stanowiło uposażenie proboszcza i jaką miało powierzchnię, czy dochody z gospodarstwa przeznaczone były na inne cele, zaś samo gospodarstwo stanowiło własność Kościoła Parafialnego albo innej kościelnej osoby prawnej, oraz przez przyjęcie, że zamiarem ustawodawcy było normatywne wyodrębnienie dużych gospodarstw proboszczowskich (do 100 ha) przez przekazanie proboszczom gospodarstw rolnych na terenie parafii stanowiących własność różnych kościelnych osób prawnych, z których dochody przeznaczone były na różne cele, w tym np. na uposażenie innych niż proboszczowie duchownych, że chodziło o uprzywilejowanie proboszczów przez poręczenie im gospodarstw rolnych o często kilku, kilkunastokrotnie większej powierzchni od tych, które do tej pory były przeznaczone na ich uposażenie; art. 61 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. w zw. z art.1 ust. 1 i 2 oraz art. 4 ust. 1-3

ustawy o dobrach martwej ręki przez przyjęcie, że: a) sporne nieruchomości podlegają regulacji, ponieważ zostały przejęte na podstawie przepisów ustawy o dobrach martwej ręki, w sytuacji gdy Sąd ustalił, że w dacie przejęcia na terytorium obecnej parafii funkcjonowały dwie kościelne osoby prawne, tj. Katolickie Probostwo w M. (beneficjum proboszczowskie) oraz Kościół p.w. Św. I. w M., przy braku jakichkolwiek ustaleń w zakresie własności tych nieruchomości oraz celu, na który przeznaczone były dochody z gospodarstwa, a także przy braku jakichkolwiek ustaleń, że nieruchomości stanowiły gospodarstwo rolne proboszcza; b) regulacji na podstawie ustawy o dobrach martwej ręki podlega nieruchomość o powierzchni 1,5395 ha, objęta księgą wieczystą M., tom II, karta 68, stanowiąca według ustaleń Sądu „Katolicką (...) w M.”, tj. część majątku kościelnego oddanego do korzystania organiście i przeznaczonego na jego utrzymanie; c) sporne nieruchomości podlegają regulacji w sytuacji, gdy Sąd ustalił, że w wykonaniu ustawy o dobrach martwej ręki nastąpiło wydzielenie i pozostawienie gospodarstwa rolnego proboszcza o powierzchni 3,4490; art. 63 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. w zw. z art. 130 ust. 1 zd. 2 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (jedn. tekst: Dz. U. z 2020, poz. 65; dalej: „u.g.n.”) przez ich niewłaściwe zastosowanie polegające na zasądzeniu odszkodowania, które zostało ustalone na podstawie wyceny nieruchomości dokonanej z uwzględnieniem aktualnego przeznaczenia nieruchomości, w sytuacji gdy z art. 130 ust. 1 u.g.n. wynika, że wysokość odszkodowania powinna zostać ustalona według stanu i przeznaczenia nieruchomości z daty jej przejęcia przez Państwo; art. 134 ust. 3 i 4 u.g.n. polegające na przyjęciu, że w związku z przejęciem spornych nieruchomości przez Państwo na podstawie ustawy o dobrach martwej ręki nastąpiła zmiana ich przeznaczenia skutkująca wzrostem wartości nieruchomości uzasadniająca dokonanie wyceny nieruchomości dla celów odszkodowania na podstawie tego przepisu; § 52 ust. 2 rozporządzenia z dnia 21 września 2004 r. w zw. z art. 159 u.g.n. i art. 92 ust. 1 Konstytucji RP przez przyjęcie, że w niniejszej sprawie wycena nieruchomości powinna zostać dokonana na podstawie § 52 ust. 2 tego rozporządzenia, z uwzględnieniem przeznaczenia nieruchomości z dnia ustalenia odszkodowania, w sytuacji gdy przepis ten, jako niekonstytucyjny, wydany

z przekroczeniem zakresu delegacji, sprzeczny z przepisami aktu hierarchicznie wyższego, nie powinien mieć zastosowania w niniejszej sprawie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zarzuty kasacyjne idą w trzech kierunkach. W ramach pierwszego, skarżący zmierza do podważenia legitymacji strony powodowej do dochodzenia roszczenia regulacyjnego ze względu na niewykazanie następstwa prawnego po podmiotach, którym przysługiwało prawo własności przejętych przez Państwo nieruchomości. Drugi, obejmuje zarzuty kwestionujące zasadność roszczenia regulacyjnego, z tej przyczyny, iż na podstawie ustawy o dobrach martwej ręki zostało poręczone i wydzielone dla proboszcza gospodarstwo rolne, a ponadto zakresem tego roszczenia regulacyjnego nie mogą być objęte przejęte na podstawie tej ustawy grunty stanowiące „Katolicką (...) w M.". W ramach trzeciego kierunku, skarżący kontestuje przyjęte przez Sądy *meriti* zasady wyceny nieruchomości, przejętych przez Państwo na podstawie ustawy o dobrach martwej ręki, w celu określenia wysokości odszkodowania.

I. W uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 12 września 2018 r., III CZP 14/18 (OSNCP 2019, nr 3, poz. 24), Sąd Najwyższy wyjaśnił, że parafiom Kościoła Rzymskokatolickiego położonym na terenie zaboru pruskiego, które po pierwszej wojnie światowej znalazły się w granicach Rzeczypospolitej Polskiej, przysługuje uprawnienie do wystąpienia z roszczeniami przewidzianymi w art. 61 w zw. z art. 63 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. Stwierdził, że po wejściu w życie Konkordatu z 1925 r., kościelnymi osobami prawnymi działającymi w granicach parafii były m.in. beneficja proboszczowskie oraz kościoły parafialne, jeżeli wcześniej zostały utworzone na mocy stosownego dekretu. Mimo utraty mocy obowiązującej Konkordatu z 1925 r., przepisy KPK z 1917 obowiązywały do czasu wejścia w życie Konstytucji z dnia 22 lipca 1952 r. Sąd Najwyższy stwierdził, że za kościelne osoby prawne wyposażone w podmiotowość także na gruncie świeckiego prawa państwowego należy uznać diecezje i parafie, istniejące w chwili wejścia w życie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. i parafie te weszły w sytuację prawną beneficjów proboszczowskich oraz kościołów parafialnych i aktualnie mają status ich następców prawnych.

Sąd Najwyższy w rozpoznawanej sprawie podzielił stanowisko prawne zawarte w powołanej uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego. Stanowisko to ma zastosowanie do strony powodowej, a w konsekwencji zarzuty kasacyjne podważające legitymację czynną powodowej Parafii należy uznać za bezzasadne.

II. Przewidziane w art. 61 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. roszczenie regulacyjne obejmuje zarówno przypadki, gdy przejęcie nieruchomości na rzecz Państwa nastąpiło z naruszeniem przepisów uchwalonych po wojnie i w związku z dokonaną wówczas zmianą ustrojową, jak i sytuacje, gdy przejęcie nieruchomości zostało przeprowadzone na podstawie i w granicach uchwalonego wówczas prawa. W konsekwencji tego rodzaju roszczenie nie służy wyłącznie sanowaniu naruszeń prawa mających miejsce w związku z nieprawidłowym stosowaniem aktów normatywnych o charakterze nacjonalizacyjnym, ale w pewnych przypadkach także sanowaniu nacjonalizacji przeprowadzonej w zgodzie z jej założeniami, z tym że zakwestionowanej po zmianie ustrojowej nie aktem przywracającym poprzedni stan własnościowy wszystkim, których nacjonalizacja dotknęła, lecz wyłącznie kościelnym osobom prawnym, co determinuje potrzebę dokonywania wąskiej wykładni art. 61 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 2015 r., IV CSK 90/15, nie publ.).

1. W art. 5 ust. 1 ustawy o dobrach martwej ręki ustawodawca upoważnił Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych do objęcia nieruchomości ziemskich podlegających przejęciu na własność Państwa niezwłocznie we władanie, za wyjątkiem nadwyżek obszaru gospodarstw rolnych proboszczów, ponieważ w odniesieniu do nich objęcie we władanie miało nastąpić dopiero po wydaniu orzeczeń, właściwych Ministrów lub też upoważnionych przez nich organów, określających taką nadwyżkę. Wymóg wydawania przez Ministra Administracji Publicznej, niekiedy we współdziałaniu z Ministrem Rolnictwa i Reform Rolnych indywidualnych rozstrzygnięć o prawach do nieruchomości związków wyznaniowych, oznaczał, że do ich kompetencji należało podejmowanie decyzji w rozumieniu art. 70 rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 22 marca 1928 r. o postępowaniu administracyjnym (Dz. U. Nr 36, poz. 341), a jej wydanie było niezbędne w celu zastosowania ustawy o dobrach martwej ręki zgodnie

z założeniami ustawodawcy (zob. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 stycznia 1961 r., III CO 36/60, OSNC 1962, nr 2, poz. 57).

Przesłanką roszczenia regulacyjnego przewidzianego w art. 61 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. jest stwierdzenie, że organy zaangażowane w wykonywanie ustawy o dobrach martwej ręki nie wydzieliły proboszczom należnych im w myśl tej ustawy gospodarstw rolnych. Wydzielenie to można uznać za dokonane jedynie wówczas, gdy nastąpiło z zachowaniem trybu przewidzianego w art. 4 ust. 2-5 ustawy o dobrach martwej ręki, tj. gdy miało podstawę w decyzji właściwego do jej wydania organu. W efekcie, faktyczne pozostawienie proboszczowi gruntów, jak w tej sprawie, o pewnym areale przez osoby obejmujące po wejściu w życie ustawy o dobrach martwej ręki we władanie Państwa nieruchomości kościelne, nawet potwierdzone protokołem, nie stanowi wydzielenia proboszczom należnych im na podstawie tej ustawy gospodarstw rolnych, skoro w takim wypadku ustawodawca wyraźnie przewidział zastosowanie formy decyzji administracyjnej. W sytuacji, gdy przejmujący nieruchomości kościelnych osób prawnych nie zachowali w celu wydzielenia gospodarstwa rolnego poręczonego proboszczowi trybu postępowania określonego w art. 4 ust. 5 ustawy o dobrach martwej ręki, za poręczone należało uznać nieruchomości w granicach wyłącznie norm obszarowych określonych w art. 4 ust. 2 ustawy o dobrach martwej ręki, a zatem do 50 ha i 100 ha, w zależności od regionu kraju, w którym znajdowało się gospodarstwo. Zaniedbania popełnione przez przedstawicieli władzy państwowej przy przejmowaniu nieruchomości ziemskich kościelnych osób prawnych na początku lat pięćdziesiątych XX wieku, gdy można było precyzyjnie określić na jakie cele przeznaczone są poszczególne nieruchomości przejmowanie na własność Państwa, nie mogą obecnie być wykorzystywane dla unicestwienia roszczeń regulacyjnych, gdy te roszczenia dochodzone są w granicach powierzchni nieruchomości rolnych, którą ustawodawca powojenny uznawał za możliwą do zaakceptowania jako przedmiot indywidualnej własności, mogącej służyć utrzymaniu proboszcza (zob. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 2015 r., IV CSK 90/15, nie publ., z dnia 8 listopada 2018 r., II CSK 270/17, nie publ., z dnia 7 lutego 2019 r., II CSK 120/17, nie publ., z dnia 12 marca 2020 r., II CSK 676/18 i II CSK 677/18, nie publ.).

2. Jeżeli chodzi o przejętą na podstawie ustawy o dobrach martwej ręki nieruchomości o powierzchni 1,5395 ha, objętą księgą wieczystą M., tom II, karta 69, stanowiącą tzw. „Katolicką (...) w M.”, to zarzuty skarżącego w tej materii należy uznać za bezprzedmiotowe, gdyż *petitum* pozwu i jego podstawa faktyczna dotyczy nieruchomości objętej księgą wieczystą M., tom II, karta 68 (z wpisem jako właściciela Katolickiego Probostwa w M.), którą przeniesiono do Kw nr 2021, a następnie odłączono z niej grunty o powierzchni 35,0537 ha do księgi wieczystej Kw nr 1366. Tzw. „Katolicka (...)”, objęta księgą wieczystą M., tom II karta 69, a następnie Kw nr 2022 stanowi nieruchomość gruntową składającą z działki nr 43, w skład której weszły działki nr 97, 99 i 420/98, o powierzchni 1,5395 ha (k. 5-7 akt Komisji Majątkowej). Jak wynika z opinii biegłego geodety B. S. do księgi wieczystej nr 1366 wydzielono grunty z Kw nr 2021 o powierzchni 35,0537 ha i grunty z Kw nr 2022 o powierzchni 1,5395 ha (k. 382-391 oraz k. 458-459). Żądanie przywrócenia prawa własności oparte na przepisie art. 63 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. dotyczyło nieruchomości o powierzchni 15,7581 ha (objętej Kw nr 2021), zaś żądanie przyznania nieruchomości zamiennej oparte na podstawie art. 63 ust. 1 pkt 2 tej ustawy odpowiadało gruntom o powierzchni 19,2956 ha (objętej Kw nr 2021), czyli łącznie 35,0537 ha (k. 18 akt Komisji Majątkowej). Jak wynika z wiążących ustaleń faktycznych Sądów *meriti* (art. 398¹³ § 2 k.p.c.), na podstawie ustawy o dobrach martwej ręki przejęto na rzecz Państwa nieruchomości należące do poprzednika prawnego strony powodowej o obszarze 36,5932 ha, która rzecz jasna uwzględnia obszar gruntów poręczonych miejscowemu proboszczowi na podstawie ustawy o dobrach martwej ręki, czyli 3,4490 ha. Różnica pomiędzy tym obszarem, tj. 36,5932 a obszarem objętym pozwem, tj. 35,0537 ha stanowi obszar o powierzchni 1,5395 ha. Przedmiotem wyceny, zgodnie ze zleceniem Sądu pierwszej instancji, były grunty objęte księgą wieczystą nr 2021, a nie także księgą wieczystą Kw nr 2022 (k. 603, 621-624). Wobec tego, skoro żądaniem pozwu i rozstrzygnięciem Sądów *meriti* nie została objęta nieruchomość zapisana w księdze wieczystej 2022 jako dawna „Katolicka (...)”, to zbędne stało się ustosunkowanie się do zarzutów dotyczących zasadności odszkodowania za tą nieruchomość.

III. Zgodnie z § 52 zd. 1 rozporządzenia z dnia 21 września 2004 r. przy określaniu wartości nieruchomości na potrzeby regulacji spraw majątkowych

kościelnych osób prawnych i związków wyznaniowych mających uregulowane stosunki z państwem stosuje się odpowiednio przepisy art. 128 ust. 1 i 2 oraz art. 134 ust. 1 i 2 u.g.n., które stanowią, że wywłaszczenie nieruchomości następuje za odszkodowaniem, na rzecz osoby wywłaszczonej, odpowiadającym wartości tych praw (art. 128 ust. 1 u.g.n.), zaś podstawą ustalenia odszkodowania jest, z zastrzeżeniem art. 135, wartość rynkowa nieruchomości (art. 134 ust. 1 u.g.n.).

W zdaniu drugim § 52 rozporządzenia z dnia 21 września 2004 r. prawodawca doprecyzował, iż przy określaniu wartości nieruchomości dla ustalenia odszkodowania opisanego w zdaniu pierwszym, stan nieruchomości przyjmuje się z dnia utraty prawa własności przez kościelną osobę prawną, a ceny i przeznaczenie nieruchomości z dnia ustalenia odszkodowania.

Tak określone zasady ustalania odszkodowania w odniesieniu do roszczeń regulacyjnych kościelnych osób prawnych odpowiadają regułom wynikającym z ich istoty (art. 63 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r.), a także zasadom określonym w art. 363 § 2 k.c. Skoro bowiem w pierwszej kolejności kościelna osoba prawna, realizując roszczenie regulacyjne, powinna domagać się przywrócenia prawa własności nieruchomości przejętych, co implikuje ich wartość według aktualnego przeznaczenia, to oczywistym jest, że skoro przywrócenie własności przejętej nieruchomości natrafia na trudne do przezwyciężenia przeszkody i zarazem nie jest możliwe przyznanie odpowiedniej nieruchomości zamiennej, wówczas odszkodowanie, jako sposób naprawienia szkody wyrządzonej w związku z upaństwowieniem nieruchomości na podstawie ustawy o dobrach martwej ręki, powinno odpowiadać wartości takiej nieruchomości według jej aktualnego przeznaczenia w planach zagospodarowania przestrzennego, a nie tego jakie miała w chwili przejęcia.

Wbrew zapatrywaniu skarżącego, § 52 rozporządzenia z dnia 21 września 2004 r. nie koliduje z zakresem upoważnienia ustawowego zawartego w art. 159 u.g.n. Zauważyć bowiem trzeba, że jak wynika z art. 159 pkt 2 i 3 u.g.n. umocowanie ustawowe upoważniało Radę Ministrów także do określenia wartości nieruchomości dla różnych celów oraz wyceny nieruchomości uwzględniającej sposoby określenia tej wartości w zależności od rodzaju i przeznaczenia

nieruchomości. W rzeczy samej, § 52 odzwierciedla podstawową zasadę wyceny wartości przejętych nieruchomości w celu ustalenia wysokości odszkodowania, która wynika z art. 128 ust. 1 w zw. z art. 134 ust. 1 u.g.n. i art. 363 § 2 k.c. Powołany w skardze kasacyjnej przepis art. 130 ust. 1 u.g.n. ma charakter ogólny w stosunku do art. 128 ust. 1 i art. 134 ust. 1 u.g.n. i nie odnosi się do wyceny nieruchomości przejętych na podstawie ustawy o dobrach martwej ręki w celu ustalenia odszkodowania. W art. 159 u.g.n. ustawodawca upoważnił Radę Ministrów do określenia zasad wyceny nieruchomości dla różnych celów, a zatem w ramach tego umocowania mieściło się określenie zasad wyceny nieruchomości przejętych na podstawie ustawy martwej ręki dla celów ustalenia wysokości odszkodowania, które to zasady, jak wspomniano wyżej, są zgodne z ogólnymi regułami szacowania nieruchomości, przewidzianymi w ustawie o gospodarce nieruchomościami, dla ustalenia wysokości odszkodowania i są zgodne z istotą roszczeń regulacyjnych wynikających z art. 63 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r.

Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 19 maja 2009 r., K 47/07 (OTK-A 2009, nr 5, poz. 68) oceniając zakres podmiotowy, przedmiotowy i treściowy art. 159 u.g.n. nie stwierdził sprzeczności z Konstytucją RP. Określenie sposobu ustalania wartości nieruchomości, dotyczące jej przeznaczenia z chwili dokonywania ustalenia, inaczej niż w sprawach odszkodowań wyłączeniowych było podyktowane charakterem odszkodowania, o którym stanowi art. 63 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 17 maja 1989 r., w tym znaczną odległością czasową od dnia pozbawienia kościelnej osoby prawnej prawa własności oraz odmienną istotą od odszkodowań dotyczących wyłączenia nieruchomości, a także regulacją art. 134 ust. 4 u.g.n., przewidującą możliwość przyjęcia innej chwili dla określenia wartości wyłączonej nieruchomości (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 listopada 2018 r., II CSK 270/17).

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c., a o kosztach postępowania kasacyjnego na podstawie art. 98 § 3 k.p.c. w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. i art. 398²¹ k.p.c. Na zasądzone koszty składa się wynagrodzenie za zastępstwo procesowe ustalone według minimalnej stawki taryfowej (§ 2 pkt 8 w zw. z § 10 ust. 4 pkt 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych, j.t.: Dz. U.

z 2018 r. poz. 265, w zw. z § 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 października 2016 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie opłat za czynności radców prawnych, Dz. U. poz. 1667).

jw